

İki Büyük Türk Hakamı Şah İsmail ve Şeybani Han Arasındaki Söz Düellosu¹

The War of Word Between the two Great Turkish Khan Shah Ismail and Shaybani Khan

Gülay Karadağ Çınar²

Özet

Şeybanî Han ile Şah İsmail arasındaki anlaşmazlık, kendi ülkelerinde birliği sağlayan ve bağımsız bir devlet kuran bu iki padişahın aynı zaman diliminde Horasan bölgesine yönelmesi ve burayı tasarrufları altına almak istemeleriyle başladı.

Her iki padişahın ülke sınırlarını genişletme politikası ve bu yönde cereyan eden siyasi gelişmeler, tarafları 1508 yılında karşı karşıya getirdi ve çatışmaların başlamasına zemin hazırladı. Sultanlar önce birbirlerini uyarmak ve bir takım isteklerini dile getirmek üzere mektuplar kaleme aldılar. Bu resmi yazışmalardaki temel konu Horasan'ın aidiyeti ile ilgiliydi. Dile getirilen diğer mesele ise tarafların dini inançları hususundaki farklılıklarına dayanmaktaydı.

Bu bağlamda söz düellosuna dönüşen mektuplar Hanların, Horasan ile ilgili düşüncelerini, birbirlerinden istek ve beklentilerini arz etmeleri hasebiyle büyük öneme haiz olup çalışmamızın konusunu oluşturmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Horasan - Şah İsmail - Şeybanî Han - mektup.

Abstract

The conflict between Shaybani Khan and Shah Ismail started after these two sultans who has already achieved union in their countries and established independent countries, head for Khorasan and wanted to include it in their countries' borders.

Policy of expanding their country borders of Shaybani Khan and Shah Ismail and the political developments, took place in this direction, made these two sultans come across in 1508 and formed a basis for warfare. Sultans, wrote out letters to each other for warning and giving voice to some wishes. The main subject in the letters was the ownership of the Khorasan. The other issue mentioned in the letters was religious differences between the two sides.

In this sense the letters, turned into the war of word, having the thoughts of the khans about Khorasan and including their wishes and expectations from each other, are of great importance and form the subject of our study.

Key Words: Khorasan - Shah Ismail - Shaybani Khan - letter.

¹ Bu çalışma 13-15 Ekim 2010 tarihlerinde düzenlenen Uluslararası Zeki Velidi Togan ve Türk Kültürü Bilgi Şöleni'nde bildiri olarak sunulmuştur.

² Dr; Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü – Afyon.

GİRİŞ

Adını Altın Orda hükümdarı Özbek Han (1312-1340)'dan aldığı iddia edilen Özbek ulusu, 1428-1468 yıllarında Cengiz Han'ın torunu Şeybanî Han'ın soyundan gelen Ebu'l-Hayr Han tarafından Deşt-i Kıpçak ülkesinde yönetiliyordu. Özbekler ilk defa bu tarihlerde Harezm ve Türkistan coğrafyasında varlık gösterdiler³. 906/1500 yılında ise Ebu'l-Hayr Han'ın Şah Budak'tan olma torunu Muhammed Şeybanî Han⁴ liderliğinde Deşt-i Kıpçak'tan Buhara'ya, oradan da Semerkand'a geçerek bir süre bu vilayette ikâmet etti. Şeybanî Han, Moğol Han'ı Sultan Muhammed Mirza'nın çocukları arasında çıkan taht kavgalarından yararlanarak Maverâünnehir'de adına hutbe okutup kendi devletini kurdu. İstiklalini korumak ve ülke sınırlarını genişletmek isteğiyle hükümdarlığının ilk yıllarında Deşt-i Kıpçak Kazaklarıyla ve doğusunda Fergana bölgesi hâkimi Moğol Hanıyla çatışmalara girdi⁵.

Şeybanî Han, Timur Devleti'nin Sultanı Hüseyin Mirza'nın 911/1506⁶ senesinde vefatıyla birlikte kalıcı başarılarla imza attı. Maverâünnehir'deki Özbek hâkimiyeti üzerine Babür Sultan, Kabil'e Hüseyin Mirza'nın evlatları da Horasan'a çekildi. Böylece Çağatay-Özbek çatışması Horasan bölgesine kaydı.

Aynı şekilde Şah İsmail de Şeybanî Han ile eş zamanlı olarak kendi devletinin sınırlarını genişletmekle ve ülkede birliği sağlamakla meşguldü. 916/1510 yılına gelindiğinde Şah İsmail'in Fars, Azerbaycan, Irak-ı Acem, Irak-ı Arap, Şirvan ve Kirman bölgesine hâkim olduğu görülür. Üstelik Safevî Devleti'nin batı sınırı 913/1507 yılında Diyarbekir Vilayeti'nin ele geçirilmesiyle Kayser-i Rum Devleti'nin hudutlarına kadar uzanmıştı⁷.

Nitekim kendi bağımsız devletlerini kuran bu iki padişah aynı zaman diliminde Horasan bölgesine yönelmiş ve burayı hakimiyetleri altına alma gayesi gütmüşlerdi. 914-915/1508-1509 yıllarında Özbeklerin Horasan'a ve Safevî coğrafyasına dâhil Kirman ve Yezd'e gerçekleştirdiği seferler ve Bediüzzaman Mirza'nın Irak'a gelerek Şah İsmail'den yardım talep etmesi de Şah'ın, uzun zamandır planladığı Horasan seferi için geçerli sebebi teşkil etti. Her iki padişahın amacı, Horasan'ı ele geçirmek ve bu suretle karşı tarafın ilerlemesine engel olmaktı. Bunun dışında Horasan'ın oldukça verimli ve ekonomik değeri olan bir coğrafyaya sahip olması⁸, Safevî Devleti'nin resmen kabul ettiği Şia mezhebinin en kutsal şehri Meşhed'in bu coğrafyada bulunması, tüm Müslümanlar için kutsal olan Mekke ve Medine'ye geçişlerin Horasan üzerinden gerçekleşmesi gibi nitelikler bölgeyi iki taraf için de kıymetli bir coğrafya kılıyordu.

³ Mehmed Alparğu, *Onaltıncı Yüzyılda Türk Dünyası-1 Özbek ve Kazak Hanlıkları*, Ankara 1994, s. 16-20.

⁴ Muhammed Şah Baht ya da diğer adıyla Şah Big Han ki bu padişah Safevî kaynaklarında daha ziyade Şeybek Han adıyla nam kazanmıştır. Abdi Bey Şirazi eserinde Şeybek Han ismini kullanmayı tercih eder. Bkz. Abdi Bey Şirazi, *Tekmiletü'l-Ahbâr (Târih-i Süfiye ez Âgâz tâ 978 Hicri/Kameri)*, hzl. Abdul Hüseyin Nevaî, Neşr-i Ney, Tahran, 1369, s. 160; Âlem Ârâ-yı Safevî adlı kronikte ise onun ismi "Şahi Bek Han" olarak zikredilir. Bkz. Anonim, *Âlem Ârâ-yı Safevî*, hzl. Yadullah Şükri, İntişarat-ı İtla'at, Tahran 1363, s. 259, 262, 267, 281 vd.

⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. S.G. Klyashtorny-T.İ. Sultanov, *Kazakistan Türkün Üç Bin Yılı*, çev. Ahsen Batur, Selenge yay., İstanbul 2003, s. 270-273.

⁶ Sultan Hüseyin Mirza 11 Zilhicce 911/5 Mayıs 1506 tarihinde Baba İlahi kasabasında vefat etmiştir. Hasan Bey Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, hzl. Abdul Hüseyin Nevaî, C. II, İntişarat-ı Esatir, Tahran 1384, s. 1011; Şeref Han, *Şerefnâme Osmanlı-İran Tarihi*, çev. Mehmet Emin Bozarslan, Ant yay., İstanbul 1971, s. 141.

⁷ Bkz. Kadı Ahmed Gaffari Kazvini, *Târih-i Cihân Arâ*, İntişarat-ı Hafız, Tahran, s. 264-273; Muhammed Yusuf Vale-i İsfahanî, *Holdeberrîn, (Iran der devre-yi Safevîye)*, hzl. Mir Haşim Muhaddis, Movkufat neşriyat, Tahran, 1372, s. 182.

⁸ A. Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi*, Enderun yay., İstanbul 1981, s. 107-111.

Şeybanî Han ve Şah İsmail Arasındaki Siyasî ve Diplomatik Münasebetler

Horasan bölgesi, Safevî Devleti ile Özbek Hanlığı arasında tampon bölgeydi ve Çağatay-Özbek çatışması nedeniyle Horasan'da yaşanan gelişmeler iki ülke arasındaki rekabeti gün yüzüne çıkarmıştı. Hem Şah İsmail hem de Şeybanî Han, lideri oldukları devletler için bir fetih politikası hazırlamışlar ve bu çerçevede önce Horasan'a sonra birbirlerinin ülkelerine göz koymuşlardı. Sonrasında da birbirlerine gönderdikleri mektuplar vasıtasıyla bu düşüncelerini açıkça ifade etmişlerdir.

916/1510 yılında vuku bulan Merv savaşına kadar Şah İsmail ile Şeybanî Han'ın birbirlerine yazdığı birçok mektup bulunmaktadır. Ancak sadece üçü günümüze kadar ulaşmıştır. Bunlardan biri Şeybanî Han tarafından kaleme alınmışken diğer ikisi Şah İsmail tarafından Şeybanî Han'a hitaben yazılmıştır. Bu noktada eldeki mektuplara dayanarak ve Safevî kroniklerinde yer alan bilgiler ışığında tarafların birbirlerine yazmış oldukları tüm mektuplara ışık tutmaya çalışılmıştır. Şeybanî Han'a ait olan ve sadece Şah İsmail'in cevabî mektubu vasıtasıyla varlığından haberdar olduğumuz ilk mektubun, 913/1508 yılı itibariyle Horasan üzerinde akınlara başlayan ve Herat'ı ele geçiren Özbek Hanı tarafından bu fethi müteakip kaleme alındığını tahmin etmekteyiz.

O dönemin tarihi olaylarına kısaca değinilecek olursa Şeybanî Han, 911/1506 yılından itibaren Hüseyin Baykara'nın çocukları Bediüzzaman Mirza ve Muzaffer Hüseyin Mirza ile Maverâünnehr hâkimiyet nedeniyle mücadeleye girişti. 912/1507 yılında İl Aman adında bir emirini Horasan'a gönderdi. Nitekim bu Özbek emiri ile Çağataylar arasında aynı yıl içerisinde çatışma vuku buldu. Bu karşılaşmada Özbekler kaybeden taraf olmasına rağmen Hüseyin Baykara'nın çocukları Muzaffer Hüseyin Han ile Bediüzzaman Mirza, Kabil hâkimi Babür'den yardım istemek durumunda kaldılar. Bunun üzerine Babür Sultan derhal Herat'a yöneldi. Şeybanî Han ise emirinin yenilgisinden sonra bizzat Buhara'dan Belh üzerine yürüdü ve burayı ele geçirdi. Özbeklerin Belh kuşatmasındaki başarısı karşısında Babür Sultan, Kabil'e geri dönmek zorunda kaldı. Çağatay Mirzaları da Herat'a yerleştiler⁹.

Karşı tarafın geri çekilip sessiz kalması üzerine Şeybanî Han kendisine yeni bir hedef belirledi. Amacı Babür'ün kardeşi Cihangir Mirza'nın yönetimi altında olan Kandahar Vilayeti'ni ele geçirmektir. Cihangir Mirza, Şeybanî Han'ın planından haberdar olunca beraberindeki 5.000 kişiyle şehri korumak üzere kale dışında hazır bekledi, kaledeki hazinesini de Kabil'de bulunan Babür Sultan'a gönderdi. Cihangir Mirza, kaleye Özbek tarafından ilk ulaşan askeri birliği mağlup etmiş olmakla birlikte akabinde Şeybanî Han'ın gelmesiyle çaresizliğe kapıldı ve kalesine geri dönüp savunma pozisyonuna geçti. Ancak Şeybanî Han'ın yanında toplamda 60.000 kadar asker yer almaktaydı. Cihangir Mirza bunu öğrendiğinde özrünü bildirmek ve af dilemek üzere Han'ın yanına bir adamını gönderdi. Şeybanî Han da onu affetti ve Babür Sultan'a meydan okuyan mesajını iletmesi için Kabil tarafına gönderdi¹⁰. Kendisi de Kandahar'dan yola çıkıp Çağatay Sultanlarını cezalandırmak ve Herat'ı ele geçirmek üzere yola koyuldu¹¹.

Daha öncede belirtildiği üzere Herat'ta Sultan Hüseyin Mirza'nın oğlu Bediüzzaman Mirza ve Muzaffer Hüseyin Mirza bulunmaktaydı. Herat'a varan Özbekler ile bu Çağatay

⁹ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, C. II, s. 1014-1015; Âlem Ârâ-yı Safevî'de Belh hakimi olarak Cani Sultan ismi verilir ve bura hakiminin Şeybanî Han'ı üç gün ağırladığı ve dördüncü günü Şeybanî Han'ın Kandahar'a taraf yola koyulduğu ifade edilir. Anonim, *Âlem Ârâ-yı Safevî*, s. 267.

¹⁰ Babür'e gönderdiği mesajda onun Kabil'de kalmasını ve Şeybanî Han'ın devletine hiçbir şekilde zarar vermeyi aklına getirmemesini buyurdu. Anonim, *Âlem Ârâ-yı Safevî*, s. 267.

¹¹ Anonim, *Âlem Ârâ-yı Safevî*, s. 268.

sultanları arasında 7 Muharrem 913/19 Mayıs 1507 yılında çatışma gerçekleşti. Kalabalık Özbek ordusunun başında Şeybanî Han'ın oğlu Timur Sultan ile kardeşi oğlu Ubeydullah Han görevlendirildi. Karşı tarafta ise Horasan hâkimi Emir Zülnun ile birlikte hareket eden Çağatay şehzadeleri yer alıyordu. Özbekler sayıca üstün oldukları için Çağatay ve Horasan birliklerini mağlup etmeyi başardı ve Emir Zülnun katl edildi. Böylece Herat savunmasız kaldı ve Özbekler derhal şehre hücumla geçti. Herat'ta bırakılan vekil Emir Muhammed Burnadık, bu durumu öğrenince, Herat'ı terk etti ve Sebzvar'a sığındı. Herat'ın önde gelenleri ise Özbek gücünden korktukları için şehri teslim etmeye karar verdiler. Sonuç itibarıyla Herat, Şeybanî Han'ın eline geçti, camilerde onun adına hutbe okutuldu ve bu suretle Herat'taki Özbek hâkimiyeti resmen ilan edilmiş oldu. Bediüzzaman Mirza Kandahar'a kaçarken, Muzaffer Hüseyin ise Esterabad'a sığındı¹². Bediüzzaman Mirza, Özbek ordusunun Horasan akınına devam edeceğini anlayınca beraberindeki 10.000 kişiyle Irak tarafına gitti. Amacı Şah'a sığınmak ve Özbeklere karşı ondan destek almaktı. İlk önce Meşhed'e gidip kardeşi İbn Hüseyin Mirza'yı Özbek seferi hususunda bilgilendirdi. Hüseyin Mirza, Özbeklere karşı Meşhed'i korumak üzere yerinden ayrılmazken Bediüzzaman Mirza Irak'a doğru yürüyüşüne devam etti¹³.

Şeybanî Han'ın bir sonraki hedefi Meşhed'di. Kendisi Herat'taki yönetimi yapılandırırken, oğlu Timur Sultan ile yeğeni Ubeydullah Han'ı bir grup askerle bu şehir üzerine sevk etti. Köpek Mirza ve Ebu'l Hasan Mirza idaresindeki Meşhed'de vuku bulan Çağatay-Özbek mücadelesi Özbeklerin lehine neticelendi ve şehir Ubeydullah Han tarafından zapt edildi. Akabinde Sebzvar yönetimi de Özbek Hanlığına dâhil edildi¹⁴.

Şeybanî Han'ın ilk mektubunu bu büyük zaferin ardından ve Bediüzzaman Mirza'nın sığınma talebinin Safevî yönetimi tarafından olumlu karşılanması üzerine Şah İsmail'i uyarmak düşüncesiyle kaleme aldığı tahmin edilmektedir. Günümüze ulaşmayan bu mektubun içeriğine Şah İsmail'in cevabî mektubunda yer verilmiştir. Buna göre Şeybanî Han, Şah İsmail'e Horasan bölgesinde ele geçirdiği yerlerin ecdadından kendisine intikal ettiğini, bu nedenle amacının tüm bu yerleri yeniden ihya edip refaha kavuşturmak ve adaleti sağlamak olduğunu söylemiştir. Ayrıca hâkim olduğu yerlerde mescitlerin ve diğer hayır vakıflarının tamir edilip halkın hizmetine sunulması amacıyla Şah'dan ülkesindeki mâhir mühendis ve ustaları Horasan'a göndermesini rica etmiştir.

Akabinde Kâbe-yi Muazzama ziyaretinin Müslümanlar için farz olması hasebiyle Kâbe'ye uzanan yolların emniyet içerisinde olması ve yeniden tanzim edilmesi arzusunu dile getirmiştir¹⁵. Mektubun tam tarihi bilinmemektedir. Ancak Şah İsmail'in bu mektuba cevaben

¹² Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, C. II, s. 1022-1023.

¹³ Anonim, *Âlem Ârâ-yı Safevî*, s. 269.

¹⁴ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, C. II, s. 1024-1025; Münşi, *Âlem Ârâ-yı Abbasi*, C.I, s. 270.

¹⁵ Hurşah b. Kubad el Hüseyinî'nin mektubun içeriğine dair verdiği diğer bilgiler 916/1510 yılında Şeybanî Han tarafından Şah İsmail'e gönderilen mektupla benzerlik gösterdiğinden yazarın bu iki mektubu karıştırdığı ve aynı mektup gibi gösterdiği kanaatindeyiz. Hüseyinî'nin aktardığı mektubun Türkçeye çevirisi şöyledir;

Hâkimiyetinizdeki ülkenin dörtte birini ele geçirdik ve buralarda gücümüzü ve adaletimizi yükselttik. Bu ülkeleri tekrar refaha kavuşturduk merhametimizle yeniden inşa ettik. Allah bu yerlerin imamlığını bize vermiştir ve bu görev babadan oğla sürüp gitmektedir. Güneş doğudan doğmaya başladığında batıdaki yıldızlar da bir bir sönecektir.

Kâbe-i Muazzama'yı ziyaret etmek bütün Müslümanlara farzdır ve bu nedenle Kâbe yolunu refaha ve düzene kavuşturmak Müslümanların önemli bir vazifesidir. Bizim zafer kazanan askerlerimiz Kâbe ziyaretini gerçekleştirmek ve bizim adımıza hutbe okutup para bastırmayı istemektedirler. Ayrıca o diyardaki mühendisler ve ustalar mescitlerimizin ve hayır vakıflarımızın tamir edilmesi için bizim ülkemize gönderilsinler. Siz de bizim huzurumuza çıkıp bize tabi olasınız. Şayet bu sözlerimizi yerine getirmezseniz büyük oğlum Abdullah Bahadır'ı Kundus, Beglan ve Hisar-ı Şadman'dan Türkistan

gönderdiği mektup 1 Rebiülahir 914/30 Temmuz 1508 tarihidir. Bu tarihten daha önce yazılmış bir mektuba ya da var olduğu bilgisine ulaşamadığı için her iki mektubun da ilk yazışmaları teşkil ettiği düşünülmektedir.

Şah İsmail cevabî mektubunda Şeybanî Han'ın mektubunun kendisine ulaştığını ve içindekilere vakıf olduğunu belirtip akabinde iki ülke arasında seyahat eden yolculardan Şeybanî Han'ın kendisine muhalif tavırlar sergilediğine dair duyular aldığını ifade ediyordu. Bunun üzerine ona geçmişteki dostluk ve arkadaşlıklarını hatırlatıyor, aynı Allah'a, aynı peygambere itikat ettiklerini söylüyordu. Bu tarz bir üslupla Şah İsmail belki tarafların aynı safta olduklarını ima etmek istiyor, olası bir çatışmayı önlemeye çalışıyordu. Belki de Özbek Hanı'nı bu şekilde oyalamak ve onu savunmasız bir halde yakalamayı hedefliyordu.

Mektubun devamında Allah'ın bazı şahıslara padişahlığı nasip ettiğini ve onları kâfirler karşısında konumlandığını söyleyerek kendisinin ve devletinin de bu amaç için ortaya çıktığını belirtti. Hatta bununla da yetinmeyip Şeybanî Han'a İslam ve peygamberinin yolundan ayrılmadan kâfirler karşısında bir olmayı teklif etti. Şayet bu teklifi kabul edilirse dünya üzerindeki fesat ve kötülüklerin ortadan kaldırılacağını söyledi. Sonra Şah, tekrardan Allah'a ve peygambere bağlılığını ve hayatlarını peygamberin sahih sözleri ışığında sürdürdüklerini ifade ederek bir kez daha inanç ortaklıklarına vurgu yaptı.

Özbek Hanlığı'yla aralarındaki ortak noktaları belirten ve ittifak çağrısı yapan Şah İsmail farklılıklarını da dile getirmekten çekinmemişti. Zira mektubun devamında kendilerinin Hz. Ali ve imamlara olan saygısını ve hürmetini zikretmesi buna delalet etmekteydi. O, Hz. Ali ve ailesine olan sevgisini şu sözlerle aktardı:

“Doğudan batıya kadar her yerde imamlar olsa

Bizim için Ali ve ailesi kâfidir”

Mektubun devamında ise: *“Bizim ecdadımızın itikadı, kurtarıcı yani mehdi'dir. Eğer sizin bu mezhebe karşı bir şüpheniz varsa tüm din adamlarınızı ve fazıl kişilerinizi gönderin biz bu şüphelerinize deliller sunalım. Allah biliyor ki bizim bu dünyadaki amacımız Şia ve Fırka-i Nâciye (kurtarıcı) hükümlerini yaymaktır. Din muhaliflerinin zulümlerini yeryüzünden kaldırmaktır. Safevî Devleti'nin ve büyüklerinin dünyevi işlerle ve de saltanatlıkla ilgisi ve alakası yoktur.”* demiştir.

Şah, bu sözlerle açıkça Safevîlerin Şia mezhebine olan inancını ortaya koymakta ve Sünnî Özbeklerin Şia'yı kabul etmelerini ve bu dine mensup kişilere saygı duymalarını istemektedir. Şah'ın böyle bir isteği, farklılıkların kabullenilmesi noktasında dostluğun devam etmesi için söylemiş olabileceği akla gelmektedir.

Nitekim o, mektubun devamında yolcu ve tüccarların Özbeklerin düşmanca tavırlar sergiledikleri yönündeki sözlerine inanmadığını iki ülke arasında fitne ve fesâd çıkarıcıları en kısa zamanda ortadan kaldıracağını ve eski dostluğun sürdürülmesi için her türlü çabayı

bölgesine kadar ki sahadaki askerlerimiz ve emirlerimizle birlikte sizin tarafınıza göndereceğiz ki sizin ülkenizi hakimiyetimiz altına alalım. Eğer onlar bu fethi başaramazlarsa biz halef seçtiğimiz oğlumuz Ebulfevari Muzaffereddin Timur (Teymur) Bahadır'ı Buhara, Belh, Hazara, Nekuderi, Gur ve Gurcistan askerleriyle birlikte onların arkasından göndereceğiz ki o diyarın hakimiyetini ele geçirsinler. Şayet bir kez daha yardıma ihtiyaç olursa bu defa tüm askerlerimizle o tarafa yöneleceğiz. Öncü birliklerin başında en büyük oğlum Sevincek Bahadır cesur askerleriyle birlikte gelecektir. Diğer komutanım ve oğlum Mehdi Bahadır da ayan ve emirlerle birlikte savaş alanında olacaktır.

Hurşad bin Kubad el-Hüseynî, *Târîh-i Elçi-i Nizâm Şâh (Tarih-i Safevîye ez Ağaz ta sal 972 Hicri/Kameri)*, hzl. Mehmed Rıza Nasrî yay., İntişarat-ı Encümen-i Asar ve Mefahir-i Ferhengî, 1379, s. 38-40.

göstereceğini söyleyerek beklentisini alenen dillendiriyordu. Şah İsmail, Şeybanî Han'ın “*Kâbe’yi ziyaret etmek İslam’ın en önemli farzlarından*” sözüne iktibas yapıp her ne zaman bu arzunuzu gerçekleştirmek isterseniz sizi en iyi şekilde karşılayacağız ve her türlü yardımı göstereceğiz diyerek bir kez daha niyetinin sâlih olduğunu gösteriyordu.

Şah, Şeybanî Han'ın mahir mühendis ve usta isteğini de olumlu karşılayıp “*hayır kurumlarını tamir ve tazim etmek bizim vacip işlerimizdendir*” diyerek Irak’taki ünlü ustaları en kısa zamanda göndereceğini bildirerek mektubunu sonlandırıyor¹⁶.

Bu sırada Şeybanî Han, Horasan’daki seferlerini devam ettiriyordu. Nitekim Herat’taki başarısızlığın ardından Esterabad’a yerleşen Bediüzzaman Mirza, 914/1508-1509 yılında Özbeklerin bu şehre saldırması üzerine Irak ve Azerbaycan tarafına yönelmişti. Damğan’da bulunan Çağatay şehzadeleri ise Özbek askerleri tarafından kuşatma altına alınmıştı. Özbekler karşısındaki tüm bu mağlubiyetler üzerine çaresiz kalan Çağatay şehzadeleri, elçiler vasıtasıyla Şah İsmail’den yardım talep ettiler¹⁷. Aynı yıl Özbeklerin elinden kurtulmayı başaran Bediüzzaman Mirza da Şah İsmail’e sığındı¹⁸. Hem bu gelişmeler hem de Şeybanî Han’ın 915/1509-1510 yılında Kirman üzerine saldırıya geçip burayı yağmalatması nedeniyle Şah İsmail, Horasan seferini başlatma kararı aldı. Akabinde Şeybanî Han’a bir mektup gönderdi¹⁹.

Bu yıl itibarıyla padişahların birbirlerine gönderdikleri mektuplar üslup olarak bir öncekinden farklılık arz etmektedir. Taraflar Horasan’ı fethetme isteklerini açıkça dillendirmekte, ayrıca mutedil ifadeler yerine tehditkâr bir söylem tercih etmektedirler. İlk mektubu yine Şeybanî Han kaleme aldı ve Horasan’a gerçekleştireceği seferi Şah İsmail’e bu sözlerle bildirdi.

“*Bizim Irak’ın harap mülküne tamahımız yoktur,*

Mekke ve Medine’yi ele geçiremedikten sonra bir önemi yoktur”²⁰

Şeybanî Han, bu beyitle Horasan seferiyle amacının İran ve Irak ülkesini ele geçirmek olmadığını, Mekke ve Medine’ye giden yolların güvenliği için buraların hâkimiyetini istediğini ifade ediyordu.

Şah İsmail de hiç vakit kaybetmeden Şeybanî Han’a cevabî mektubunu elçisi Kadı (Kâzi) Ziyaeddin Nurullah ile gönderdi ve ona şu beyitle seslendi.

“*Her kim ki Ali’nin kulu değilse,*

Yüz kere de Mekke ve Medine’yi ele geçirse ehemmiyeti yoktur”²¹

¹⁶ Ali Ekber Vilayeti, *Tarih-i Revâbit-ı Harici İran der Ahd-ı Şah İsmail Safevî*, İntişarat-ı Vezaret-i Umur-ı Harice, Tahran 1375, matbu basım için bkz. s. 36-42; mektubun fotokopi nüshası için bk. 42-47.

¹⁷ Tüm bu zaferlerinden sonra Özbekler Timurlu ve Babürlülerin elinden Horasan’ı almış Bistam vilayetinden Türkistan ülkesinin doğudaki son hududuna kadar olan yerleri tasarruflarına geçirmiş oldular. Rumlu, *Ahsenü’t-Tevârih*, C. II, s. 1034, 1036; Anonim, *Âlem Ârâ-yı Safevî*, s. 270; Hasan Bey Rumlu Esterabad’ın ele geçirilişi hususunda biraz daha ayrıntıya girerek Esterabad’da bulunan şehzadelerin Özbek kuşatması karşısında birkaç gün beklediklerini ancak sonunda çaresizlikten Şeybanî Han’ın yanına elçiler göndererek ondan aman dilediklerini yazar. Şeybanî Han da bunun üzerine Muhammed Mirza’nın Azerbaycan tarafına gitmesine müsaade eder. Diğer şehzade Fereyduñ Hüseyin Mirza ise Etrük nehri tarafına gidip Yaka Türkmenleri arasına karışır. Rumlu, *Ahsenü’t-Tevârih*, C. II, s. 1034.

¹⁸ Rumlu, *Ahsenü’t-Tevârih*, C. II, s. 1037.

¹⁹ Rumlu, *Ahsenü’t-Tevârih*, C. II, s. 1040.

²⁰ Rumlu, *Ahsenü’t-Tevârih*, C. II, s. 1040. Mektubun aslına ulaşamadığımız gibi önde gelen İran tarihçilerinden Menuçehr Pardadust da Şah İsmail adlı çalışmasında bu beyitin yer aldığı mektubun günümüze ulaşmadığını söyler. Menuçehr Parsadust, *Şah İsmail-i Evvel Padişahi ba Eserha-yı dirpay der İran ve İrani*, İntişarat-ı Sihami, Tahran 1381, s. 316.

Şah, Şeybanî Han'ın Şia mezhebinden olmadığına vurgu yaparak, onun yanlış yolda olduğunu belirtmekte ve muhtemelen onu kendi mezhebine davet etmekteydi. Nitekim böyle bir olay zuhur ettiği takdirde Şah İsmail rakibi olan Şeybanî Han üzerinde siyasi otoritesini kurmuş olacaktı. Çünkü Safevî Devleti'nde Şah, hem devlet hem de din lideriydi. Şia mezhebinden olanlar Şah İsmail'i ve ondan sonra gelen Şahları imamları olarak kabul etmekte ve dini vecibelerde onları referans alıp her türlü emirlerini yerine getirmekteydi²². Bu bağlamda Şeybanî Han, Şia mezhebini kabul ettiği takdirde Şah İsmail onun da imamı olacaktı. Horasan ve Maverâünnehir toprakları da savaşılmaksızın kontrol altına alınabilecekti. Ancak kendisini Timur soyuna dayandıran ve onun hâkimiyet sahası üzerinde hak iddia edecek kadar kendine güvenen Şeybanî Han gibi bir liderin böyle bir daveti kabul edeceğini düşünmek ya da beklemek boşa zaman kaybıydı. Bunun farkında olan Şah'ın da böyle bir teklifi sunarken, amacının din kardeşi olduğu Özbeklerle savaşmayı mubah kılmak olabileceği düşünülebilir.

Elimize geçen bir diğer mektup, Şah İsmail tarafından Şeybanî Han'a yazılmıştır. Ancak bu cevabî mektup niteliğindedir. Şeybanî Han'dan gelen mektubun zamanı ve içeriği konusunda arşivden ve de kroniklerden bir bilgiye ulaşılacakla birlikte Şah'ın, Şeybanî Han'ın sözlerine kendi mektubunda yer vermesi hasebiyle mektubun konusu hakkında genel bir kanaatimiz oluşmaktadır. Buna göre Şeybanî Han gönderdiği mektubuyla 913/1507-1508 yılında Hüseyin Baykara'nın oğullarına karşı başlattığı savaşı ve onları mağlup ederek Herat'ı ele geçirdiğini anlatmıştır. Ayrıca ele geçirilen Çağatay şehzadelerinin de fermanı üzere katledildiğini Şah'a haber vermiştir.

Şah onun bu sözlerine cevaben kaleme aldığı mektubunda, Şeybanî Han'ın yaptığı gibi 913/1507 senesinde vuku bulan büyük başarısını dile getirmişti. Nitekim bu yılın yaz aylarında Şah, Diyarbekir hâkimi Alauddevle'ye karşı bir sefer gerçekleştirmişti. Dulkadirli'lerden 150.000 kişiyi savaş esnasında öldürülmüş, 115.000 kişi ise Safevî ordusunun önünden kaçarken Fırat nehrine düşüp boğulmuştu. Kaçmaya çalışan Alauddevle ise savaş esnasında aldığı yara nedeniyle kısa süre sonra vefat etmişti²³.

Bu mektup vesilesiyle Şeybanî Han'ı uyarmak isteyen Şah, Herat'taki başarısıyla çok da sevinmemesini zira Çağatay Sultanlarına yaptığı zulmün kendi başına da geleceğini aşağıdaki beyitle ifade etmiş ve adeta Şeybanî Han'a meydan okumuştur.

“Ey dost, düşmanın cenazesine ne yaptysan

²¹ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, C. II, s. 1040. Mektubun aslına ulaşamadığımız gibi önde gelen İran tarihçilerinden Menuçehr Pardadust da Şah İsmail adlı çalışmasında bu beyitin yer aldığı mektubun günümüze ulaşmadığını söyler. Parsadust, *Şah İsmail-i Evvel* s. 316.

²² V. Minorsky, *Tadhkirat al-Muluk A Manual of Safavid Administration*, University of Cambridge press, İngiltere 1980, s. 125-126.

²³ Burada zikredilen rakamlar dikkate alındığında Dulkadirli ordusunun toplamda 265 bin kişiden oluştuğu görülmektedir. Bir Venedik seyyahı olan Giovanni Maria Angiolello ise seyahatnamesinde Safevî tarafının 70.000 askerden müteşekkil olduğunu söyler ki iki rakam arasındaki uçurum ve de sadece bir beylik konumunda olan Dulkadirli ordusunun mevcudunun abartılı olduğunu gösterir. Tufan Gündüz, *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar Giovanni Maria Angiolello, Venedikli Bir Tüccar ve Vincenzo D'Alessandri'nin Seyahatnameleri*, İstanbul 2007, s. 85; Günümüz İran tarihçilerinden Menuçehr Parsadust, Şah İsmail'in Dulkadirli Beyliğine gerçekleştirdiği seferi uzun uzun anlatır ancak asker sayıları hususunda herhangi bir bilgiye yer vermez. Parsadust, *Şah İsmail-i Evvel*, s.296-300, Kazvin'i savaşı kısaca anlatır ve Alauddevle'nin oğlu Sarukaplan lakaplı Kasım Bey'in başı kesilerek öldürüldüğünü aktarır. Budak Münşi Kazvinî, *Cevâhirü'l-Ahbâr*, hzl. Muhsin Behram Nejad, İntişarat-ı Miras-ı Mektub, Tahran 1378, s. 123-124; Kummî, Şah İsmail'in bu beylik üzerine Azerbaycan, Şirvan, Karabağ ve Irak'taki birliklerle sefer düzenlediğini söylemekle birlikte herhangi bir sayı vermez. Savaş esnasında yaklaşık 8.000 Dulkadirli askerinin öldürüldüğünü söyler. Kadı Ahmed bin Şerafeddin el Hüseyin el Hüseyinî Kummî, *Hulâsatü't-Tevârih*, C. I, hzl. İhsan İşrakî, İntişârât-ı Danişgâh-ı Tehran, Tahran 1383, s. 89-93.

Sevinme ki senin başına da aynısı gelecektir”

Mektubun devamında Şah, İmam Rıza'nın türbesinin bulunduğu Meşhed'i ziyaret etme isteğini dile getirmiş ve buna hiç kimsenin mani olamayacağını vurgulamıştır. Meşhed'e vardığında da en önemli işinin Horasan seferi için tüm hazırlıkları yapmak olduğunu söylemiştir. Bu noktada Şah'ın, gerçekleştireceği Horasan seferi hakkında Şeybanî Han'ı bilgilendirmesi onun kendine ve ordusuna olan güvenini ortaya koyması açısından önemlidir²⁴.

Bu açık tehdidin dışında Şah, Özbek Hanı'nı gizli ifadelerle de uyarmaktadır. Bu gizli ifade Alauddevle ve ahalisinin başına gelenlerin anlatımında aranmalıdır. Şah'ın çok güçlü bir orduya sahip olan Alauddevle'yi nasıl dize getirdiğini ayrıntılı olarak anlatması manidardır. Nitekim aynı taktiği Şeybanî Han da mektubunda kullanmış Herat seferindeki başarısıyla gücünü Şah'a göstermek istemişti. Şu durumda her iki padişahın kendilerine olan öz güveni şaşırtıcı olmakla birlikte tarihin 915/1509-1510 yılına işaret ettiği o günlerde Şeybanî Han ve Şah İsmail'in kendi sahalalarında elde ettiği başarılar ve küçük gruplar halinde yaşayan halklardan büyük ve güçlü bir devlet oluşturdukları düşünülürse doğal karşılanmalıdır.

Mektupların sonuncusunu Şeybanî Han'ın tahminen 915/1509-1510 yılında gönderdiği ve 916/1510 yılında Şah İsmail'e ulaşan mektup teşkil eder. Nitekim Şeybanî Han, 916/1510 yılında Safevî üzerine hücumu geçmiş ve mektubunda dile getirdiği iddialarını gerçekleştirmek üzere gayret sarf etmiştir. Şeybanî Han bu namesinde; Allah'ın kendisine bahşettiği hükümlerlik ve imamlık vasfının Şah İsmail'inki ile kıyaslanamayacağını belirtmiş ve ona *“İsmail-i Daruğa”* yani Vali İsmail olarak hitap etmiştir. Böylece Şah İsmail'i sadece İran Mülkünü yöneticisi olarak gördüğünü ve ona hükümlerlik sıfatını yakıştırmadığını açıkça belirtmiştir. Buradan hareketle İsmail'in kendisine direnmemesini, Şeybanî hilafetini kabul edip kendisine itaat etmesini istemiştir. Çünkü ona göre bu yerlerin imamlığı için Allah onun ceddini yani Şeybanî hanedanlığını tayin etmiştir. İmamlık babadan oğula geçtiğine göre Maverünnehir, Horasan hatta İran'ın yeni imamı da Şeybanî Han'dır. O, kendisini güneşe benzetmektedir. Nitekim güneş doğudan doğmaya başladığında batıdaki yıldızlar birer birer söndüğü gibi Şeybanî Han'ın aydınlığı da Sufioğlunun devletini söndürecek.

Tüm bunların dışında Şeybanî Han'ın bir isteği daha vardır, o da Mekke ve Medine'ye giden yolların Şah tarafından tamir ve tanzim edilip yolculuğa uygun hale getirilmesidir. Şeybanî Han, ikinci bir kez Hac ziyaretinin tüm Müslümanlar için farz olduğunu hatırlatmakta askerlerinin bu yolculuğu ne kadar arzuladıklarını mektupta dile getirmektedir. Şayet yollar seyahate elverişli hale getirilirse, Şeybanî Han, Mekke ve Medine'ye doğru yola çıkacaktır. Bu noktada Şah'dan talebi şudur ki kendisi seyahate çıkmadan önce Şah, Özbek ordusunu karşılamak için hazırlıklar yapsın, hâkim olduğu yerlerde Özbek Hanlığı adına hutbe okutup para bastırsın, kendileri oraya ulaştığında da huzuruna gelip hediyelerini ve itaatini arz etsin.

Şayet onun bu istekleri yerine getirilmezse tutumunun nasıl olacağını da mektupta kaleme almıştır. Şeybanî Han, istekleri yerine gelmediği takdirde oğlu Ubeydullah Bahadır Han'ı Buhara, Semerkand, Hazara, Nokuderî, Gur, Gürcistan ülkesindeki emr ve askerlerle

²⁴ *Şah İsmail Safevî Mecmû'a-yı Esnâd ve Mekâtibât-ı Târihi Hemrâh Bâ Yâddâştâ-yı Tafsilî*, hzl. Abdul Hüseyin Nevaî, İntişarat-ı Erguvan, Tahran, 1368, s. 71-73, Mektubun aslı ve fotokopisi için bkz. Vîlayetî, *Şah İsmail Safevî*, s. 54-57, 58; Bu mektupta tarihe dair herhangi bir ibare olmamakla birlikte kroniklerde de ne zaman yazıldığına dair bir bilgiye ulaşılamamaktadır. İlk mektubun 914 yılında kaleme alındığı önemli bir husustur. Diğer ipucu seyyah Angiolello'nun da kaleme aldığı üzere Şeybanî Han'ın 914 yılı itibarıyla Horasan seferini başlatması buna karşın Şah İsmail'in İsfahan'a gelip savaş için hazır beklediği sırada Şeybanî Han'ın Özbek askerinin Mekke'ye gitme ve bunun içinde İran topraklarından geçme isteğini Şah'a iletmesidir. Gündüz, *Sultanlar ve Savaşlar*, s. 87. Şu durumda mektup en iyi ihtimalle H. 914 yılının sonlarında ya da H. 915 yılında yani M. 1510'da Şah'a ulaşmıştır.

birlikte Safevî ülkesine gönderecek ve bu devleti ortadan kaldırmak amacıyla savaş başlatacaktır. Şayet Ubeydullah Han başarısız olursa diğer şehzade Timur Bahadır Han, Kunduz, Boklan, Hisar-ı Şadman, Bedehşan ve Türkistan'a bağlı bölgelerdeki emir ve askerlerle Kızılbaş seferine çıkacaktır. Bir kez daha başarısız olunursa Şeybanî Han kendi ordusunu bu göreve tayin edecektir. Ordunun başına en büyük oğlu Ebu'l Nasr Kemaleddin Sevincek Muhammed Bahadır Han'ı getirip, emirlerinden Hamza Bahadır Han'ı sağ cenahta Selimeddin Mehdi Bahadır Han'ı da sol cenahta görevlendirecektir. Bu büyük orduyu aynı zamanda Andican, Şahruiye, Gandebadam, Taşkent, Şehr-i sebz, Otrar, Seyran, Ürgenç, Harezm, Ceyhun kenar, Kaşgar ve Mangıt'tan Kıpçak ve Kalmuk bölgelerine kadar olan yerlerden askerle takviye edecektir²⁵.

Han'ın gerçekleştireceği İran seferine dair mektupta bu kadar ayrıntıya yer vermesi ilginçtir. Ancak bir amaca hizmet ettiği de muhakkaktır. Şeybanî Han bu şekilde Safevî ülkesine gerçekleştireceği sefer için her türlü hazırlığı yerine getirdiğini bildirmekte, ayrıca ele geçirdiği memleketlerle birlikte askeri gücünün ne kadar fazla olduğunu Şah'a göstermektedir. Dolaylı olarak da Şah'a karşısındaki Özbek gücünün büyüklüğünü bildirerek onu uyarmaktadır. Şeybanî Han, bu mektubu elçi tayin ettiği Kemaleddin Hüseyin Ebiverdi ile birlikte Şah'a göndermiştir²⁶.

Özbek Han'ı, gönderdiği elçi vasıtasıyla ayrıca Safevî devletine sığınan Timurlu şehzadelerinin de kendisine iade edilmesini istemiştir. O, bu mektubu hazırlatıp elçiye gerekli direktifleri verdikten sonra emirlerinden Can Vefa Mirza ile Beyaku Bahadır'a dönüp "amacım Şeyh oğlunu gaflet uykusundan uyandırmaktır" demiş ve bu emirlerin 10.000 askerle Tabes yolundan Kirman ve Yezd tarafına gitmesini kararlaştırmıştır²⁷.

Diplomatik Münasebetlerin Ardından Başlayan Çatışma Hali: Merv Savaşı²⁸

915/1509-1510 yılı kışında Can Vefa Mirza ile Beyaku Bahadır, Yezd seferi için harekete geçtiler. Özbek askerleri, Yezd'i yağmaladıktan sonra Tabes'e gittiler. Burayı ele geçirdikten sonra da Kirman üzerine yürüdüler. Kirman'daki 500 Afşar boyundan Kızılbaş

²⁵ Mektup, "Seyadet-i penah saltanat-ı destgah İsmail Daruğa" ifadesiyle başlamaktadır. Mektubun fotokopi baskısı ve matbu şekli için bk. Vilayetî, *Şah İsmail Safevî*, s. 48-50, 51-53; Sadece matbu formatı için bk. Nevaî, *Şah İsmail*, s. 81-84; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, C. II, s. 1043-1045. Kroniklerden bazılarında da mektubun özet hali yer almaktadır. Anonim, *Âlem Ârâ-yı Safevî*, s. 270, İsfahanî, *Holdeberrin*, s. 183-185; Hurşad bin Kubad el-Hüseyinî, *Tarih-i Elçi-i Nizâm Şâh (Tarih-i Safevîye ez Ağaz ta sal 972 Hicri/Kameri)*, adlı eserinde Şah İsmail ile Şeybanî Han'ın birbirlerine yazdığı iki mektuba yer vermiştir. Şeybanî Han'ın Şah İsmail'e gönderdiği mektup yukarıda zikrettiğimiz mektupla özellikle Özbek şehzadelerinin İran üzerine sefere gönderileceği hususlarında benzerlik göstermesine rağmen muhtemelen aynı mektuplar değildir. Hatta Hüseyinî'nin özet halinde takdim ettiği bu mektubun Şeybanî Han'ın Şah İsmail'e yazdığı ilk mektup olma olasılığı da vardır. Çünkü Hüseyinî'ni bu mektuba karşılık Şah İsmail'in gönderdiği name, aslından tespit ettiğimiz üzere 1 Rebiülahir 914 tarihlidir ve cevap mahiyetli bu mektupla Şeybanî Han'ın yukarıda zikrettiğimiz mektubu arasında belirgin farklılıklar vardır. Hurşad bin Kubad el-Hüseyinî, *Tarih-i Elçi-i Nizâm Şâh (Tarih-i Safevîye ez Ağaz ta sal 972 Hicri/Kameri)*, hzl. Mehmed Rıza Nasırî, *İntişârât-ı Encümen-i Âsâr ve Mefâhir-i Ferhengî*, Tahran, 1379 s. 38-45.

²⁶ Vilayetî, *Şah İsmail*, s. 48. Anonim, *Âlem Ârâ-yı Safevî*, s. 270'de bir elçi tayin edildiği söylenir ama isim belirtilmez.

²⁷ Anonim, *Âlem Ârâ-yı Safevî*, s. 270; Rumlu asker sayısı vermemekle birlikte sayının çok olduğunu ifade etmekle yetinmiştir. Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, C. II, s. 1040.

²⁸ Hem Şah İsmail hem de Şeybanî Han, bizzat bu savaşa katılıp çatıştılar. Muhtemelen bu nedenle savaşın adı kaynaklarda "Sultani Savaşı" olarak da geçmektedir. Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, C. II, s. 1050; Gıyaseddin b. Hamidüddinü'l-Hüseyinî Handemir, *Târîh-i Habîbü's-Seyr Fî Ahbârı Efrâd-ı Beşer*, C.IV, hzl. Celaleddin Hümaî, *İntişârât-ı Hayyam*, Tahran 1380, s. 509.

askerini katil edip Kirman hâkimi Muhammed Han'ı da okla öldürdüler²⁹. Böylece Şeybanî Han'ın hâkimiyet sahası İran içlerine kadar uzandı.

Şeybanî Han'ın, Şah'a oldukça sert ifadeler içeren bir mektup göndermesi ve akabinde Özbek ordusunun Kirman ve Yezd memleketlerinde yaptığı yağma ve katliamlar Şah'ın kin ve intikam duygularını arttırdı. Bunun üzerine Şah, ülkesinin dört bir yanına haber gönderip tüm askerlerin Sultaniye çayırında toplanmasını emretti. Bu ferman üzere Irak-ı Arap ve Acem, Diyarbekir, Azerbaycan, Fars, Kirman, Kürdistan, Luristan, Karabağ ve Horasan ülkesine kadar olan tüm bölgelerdeki askerler Çemen-i Sultaniye'de toplandı ve Özbeklere karşı savaşa hazırlandı³⁰. Tebriz'den yola çıkıp Sultaniye tarafına hareket eden Şah da Hırcan çayırına yerleşti. Çemen-i Sultaniye'de toplanan Safevî ordusu ise tüm hazırlıklarını tamamlayıp Rey tarafına, oradan da Damğan üzerine harekete geçti.

Damğan hâkimi olan Şeybanî Han'ın damadı Ahmed Sultan, Şah'ın kendi ülkesine gelmekte olduğunu duyunca Damğan'ı terk edip Herat'a doğru yol aldı. Aynı şekilde Astarabad'ın Özbek hâkimi Hacı Ahmed Kongrat'ta şehirden ayrılıp Harezm'e sığındı. Şah, Bistam'a vardığında Esterabad halkı ve ayanları beraberinde getirdikleri hediyelerle birlikte Cacerem bölgesinde onun huzura varıp tabiiyetlerini bildirdiler.

İran seferinden önce Herat'ın doğusundaki isyancı Hazaraları yönetimi altına almak isteyen Şeybanî Han, bu sefer sırasında hezimete uğraması ve ağır kayıplar vermesi dolayısıyla geri dönüp Bağ-ı Cihan Ara'da ikâmet etti. Kızılbaşların önünden kaçan Ahmet Sultan da bu yerde Şeybanî Han'a ulaştı ve onu, Safevî ordusunun sayısı ve gücü hakkında bilgilendirdi. Maverâünnehir ve Horasan'da elde ettiği başarılar ile kendisine güveni artan Şeybanî Han, Şah'ın Horasan'a gelmesinden önce, en kısa zamanda Irak ve Azerbaycan ülkelerini ele geçireceğini akabinde Hicaz'a yöneleceğini iddia etmekteydi. Ancak Şah'ın kalabalık bir orduyla üzerine yürüdüğünü duyunca korkuya kapılıp Herat'tan Merv'e çekildi. Herat hâkimi Can Vefa Mirza da Şeybanî Han ile birlikte hareket etti. Takvimin Recep 916/Ekim 1510'u işaret ettiği bu anda Şah ise Sebzar'a ulaşmıştı. Şeybanî Han'ın emriyle Can Vefa Mirza derhal Merv kalesini istihkâm edip şehir dışındaki halkı kale içerisini çağırdı. Aynı zamanda Maverâünnehir tarafına elçiler gönderip Buhara'da bulunan Ubeyd Han ile Semerkand hâkimi şehzade Timur Sultan'dan yardım istedi³¹.

Cam yakınlarında esir edilen birkaç Özbek askerinden, Şeybanî Han'ın Merv'e çekildiğini öğrenen³² Şah, ordusunu Merv üzerine gönderdi. Kendisi ise bir süre daha Meşhed'de kaldı ve kutsal yerleri ziyaret etti. Şaban/Kasım ayını da burada geçirip Meşhed mescitlerinde hutbenin Oniki İmam ve kendi adına okunmasını sağladı³³. Meşhed'deki ziyaretlerini tamamlayan Şah İsmail buradan ayrılıp Serahs yoluyla Merv'e doğru yürüyüşe geçti. Şah, Serahs'a ulaştığında Dane Muhammed Bey Afşar'a haber gönderip öncü birlikler halinde Merv'e hücum etmesini emretti.

²⁹ Kirman'daki Afşar taifesi Özbeklerin korkusundan Kirman'ın 6 fersah ilerisindeki çölde saklanıyorlarken Beyaku Bahadır şehri ele geçirdikten sonra onların üzerine saldırır. Erkekleri katil edip, kadın ve çocukları esir alır. Halkın tüm mal ve eşyalarına da el koyup Kirman'a geri döner. Anonim, *Âlem Ârâ-yı Safevî*, s. 270-271; Kirman hakiminin tam ismi "Hacı Şeyh Muhammed"dir. Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, C. II, s. 1040.

³⁰ Emir Sadreddin İbrahim Emîni Herevî, *Fütühât-ı Şâhî, Tarih-i Safevî Ta Ağaz Ta Sal-i 920 Hicri/Kameri*, Yay. Hzl. Muhamed Rıza Nasrî, İntişarat-ı Encümen-i Asar ve Mefahir-i Ferhengi, Tahran 1383, s. 325; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, C. II, s. 1040.

³¹ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, C. II, s. 1045-1047; İsfahanî, *Holdeberrîn*, s. 186-188; Handemir, *Târîh-i Habîbü's-Seyr*, C.IV, s. 506-508.

³² Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, C. II, s. 1047.

³³ İsfahanî, *Holdeberrîn*, s. 188; Herevî, *Fütühât-ı Şâhî*, s. 332.

Şeybanî Han, Kızılbaş askerlerinin üzerine geldiğini duyunca Can Vefa Mirza ve Kanber Bey'i, Dane Muhammed liderliğindeki Kızılbaş askerinin üzerine gönderdi. İki ordu Tahirabad köyü civarında karşı karşıya geldiler ve oldukça şiddetli bir harp vuku buldu. Bu savaş sırasında Dane Muhammed Han, Özbekler tarafından öldürüldüyse de mücadeleden vazgeçmeyen Safevî birlikleri savaşın galibi oldu. Özbekler Merv tarafına kaçmaya başlayınca onlar da peşlerince gidip Merv kalesini kuşattılar³⁴. 20 Şaban 916/28 Kasım 1510'da Şah da, Merv kalesine yaklaştı. Kalenin iyi istihkam edilmiş olması hasebiyle şehre girmek Safevîler için kolay görünmüyordu. Bir iki gün bekleyen ordu Şah'ın emriyle 28 Şaban/30 Kasım'da üç fersah kadar geri çekildi³⁵. Şeybanî Han'ın bu geri çekilmeyi Kızılbaşların firarı olarak algılaması istenmekteydi. Şah, Emir Bey Musullu'yu beraberindeki 300 askerle Mahmud nehri üzerindeki köprüde pusuda bıraktı. Kendisi ise Talhtan olarak belirtilen köye çekildi³⁶.

Kızılbaşların geri çekildiğini gören Şeybanî Han tedbir amaçlı olarak ilk gün kaleden çıkmadıysa da ikinci gün ordusuna savaş düzeni verdi ve emirleri Kanber Bey ve Can Vefa Mirza ile Merv kalesinden çıkıp Kızılbaşları takibe başladı³⁷. Şeybanî Han yoldayken Şah'ın mektubunu taşıyan elçi Hacı Kemaleddin Mahmud, Şeybanî Han'a ulaştı³⁸. Bu namede Şah, önceki mektuplara atıfta bulunup Özbeklerin Kâbe'yi, kendilerinin de Meşhed ziyaretini gerçekleştirmek arzusunu hatırlattı. Bu hatırlatma üzerine kendisinin sözüne sadık olduğunu ve İmam Rıza'nın türbesini ziyaret etmek gayesiyle Meşhed tarafına hareket ettiğini ancak Şeybanî Han'ın kendisini dostça karşılamadığını ve misafirperverlik göstermediğini belirtti. Aksine Han'ın Merv'e gidip oraya yerleşmesi ve Safevî ordusunun bu şehre ulaşmasıyla da Özbeklerle çatışmaya mecbur bırakıldığını söyledi. Tüm bu gelişmelerden dolayı geri çekilmek zorunda kaldığını ve kışı Horasan'da emniyetli bir yerde geçirip baharda Özbekler üzerine tekrar sefere çıkacağını ifade etti³⁹.

Şeybanî Han bu mektubu okuyunca Kızılbaşların kaçtığından emin oldu ve şehri korumak için bıraktığı birlikleri de yanına çağırıp Kızılbaşlar üzerine hücumla geçti. Emir Bey, Şah'ın talimatıyla Özbek ordusunu ufukta görür görmez Mahmudi köprüsünü yıkıp Şah'ın yanına çekildi⁴⁰. Şah'ın yanında önde gelen emirlerinden Durmuş Bey, Akkoyunlu Emir Bey, Zeynel Han Şamlu, Muhammed Bey Dulkadir, Şahruh Bey Afşar, Ahmed Bey Afşar, Culi Bey, Piri Bey Sofracı ve Sultan Hüseyin Baykara ailesinden şehzade İbn Hüseyin Mirza

³⁴ Handemir, *Tarih-i Habibüs-seyr*, C. IV, s. 507-508; İsfahanî, *Holdeberrîn*, s. 189-190; Herevî, *Futuhât-i Şahi*, s. 332-334.

³⁵ Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, C. II, s. 1050; Handemir, *Târîh-i Habibü's-Seyr*, C. IV, s. 509-510; İsfahanî, *Holdeberrîn*, s. 191; Herevî, Şah'ın 26 Şaban'da Merv'den ayrılıp üç fersah geri çekilerek Mahmudiye köyüne yerleşmek yönünde karar aldığı ve 28 Şaban'da ise harekete geçtiğini bildirir. Herevî, *Fütühât-ı Şâhî*, s. 339-340; Hüseyinî Şah'ın 28 değil 23 Şaban'da Merv'den ayrıldığını ve Mahmudî nehri kenarına yerleştiğini yazar. Ancak diğer kaynaklar 28 Şaban tarihinde hemfikirlerdir. Hüseyinî, *Elçi-i Nizâm Şâh*, s. 50.

³⁶ Handemir, *Tarih-i Habibü's-Seyr*, C. IV, s. 511; Elçi-i Nizâm Şâh'da köyün ismi "Belhan" olarak geçmektedir. Hüseyinî, *Elçi-i Nizâm Şâh*, s. 50.

³⁷ Handemir, *Târîh-i Habibü's-Seyr*, C. IV, s. 511; Şeybanî Han, Kızılbaşların çekilmesi üzerine emirleri ve beyleri ile meşveret etmiştir. Can Vefa Mirza ile Kanber Bey bunun bir hile olabileceğini dile getirmiştir. Holdeberrîn ve Ahsenü't-Tevârih'de Şeybanî Han'ın zevcesi Moğol Hanım'ın da fikrini beyan ettiği ve kaçmaya başlayan Kızılbaş askeriyile savaşmanın devletin salâhına olacağını söylediği belirtilir. İsfahanî, *Holdeberrîn*, s. 192-193; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, C. II, s. 1050-1051; Hüseyinî, *Elçi-i Nizâm Şâh*, s. 51.

³⁸ Şeybanî Han mektubu almış ve elçi Kemaleddin'i esir alıp Merv göndermiştir. Handemir, *Tarih-i Habibü's-Seyr*, C. IV, s. 511.

³⁹ Nevaî, *Mekâtibât-ı Şah İsmail*, s. 87-88; İsfahanî, *Holdeberrîn*, s. 191.

⁴⁰ İsfahanî, *Holdeberrîn*, s. 193.

bulunmaktaydı. Özbeklerin üzerlerine gelmesiyle hepsi harekete geçti ve böylece büyük bir çatışma başladı⁴¹.

Savaşta Özbekler mağlup edildiği gibi çok da zayıf verdiler. Kaçıp Merv'e sığınanlar ise şehrin Kızılbaş eline geçmesiyle katle maruz bırakıldılar. Bunlar arasında emirlerden Can Vefa Mirza ile Kanber Bey de yer almaktaydı. Şeybanî Han ise beraberindeki 500 kişiyle atına binip kaçtı ve Mahmudi Nehri kenarında bir viraneye sığındı. Şeybanî Han'ı takip den Kızılbaş emiri Burun Sultan, bir grup Kızılbaşla onları buldukları yerde kuşattı ve hepsini öldürdü. Akabinde Şeybanî Han'ın cesedini diğer ölülerin arasından çıkarıp Şah İsmail'in yanına götürdü⁴². Rivayet edildiği üzere Sultani savaşı ve Merv'in ele geçirilmesi esnasında toplam 10.000 Özbek askeri katli edildi⁴³.

Şeybanî Han, Merv'de kuşatma altında olduğu sırada Maverâünnehir'e elçiler göndermiş ve onlardan yardım talep etmişti. Bu çağrıya uyan Buhara hâkimi Ubeyd Han ile Semerkand hâkimi Timur Sultan destek olmak üzere Merv'e ulaştıklarında Özbeklerin mağlup edildiğini görüp geri çekildiler. Merv vilayetini tamamen ele geçiren Şah ise Dede Bey'i bu şehrin hâkimi tayin etti. Kendisi de kışı geçirmek ve baharda Maverâünnehir'e gerçekleştireceği sefer için hazırlanmak üzere Herat'a gitti⁴⁴.

Sonuç

Sonuç itibariyle diyebiliriz ki Horasan hâkimiyeti dolayısıyla başlayan Safevî-Özbek mücadeleleri Horasan'ın Özbek yönetiminde olması hasebiyle Şeybani Han'ın üstünlüğüyle başlamış, ancak Özbeklerin Merv savaşı sonrasında oldukça ağır bir kayıpla bölgeden çekilmesiyle son bulmuştur. Nitekim Özbek Hanı'nın ülke sınırlarını batı cephesinde genişletmesi Şah İsmail'in hiçbir suretle kabul edemeyeceği bir durumdu. Başlangıçta dostluk mesajları gönderen ve ortak değerlere vurgu yapan Şah, Özbek Hanı'nın Horasan'dan vazgeçmeyeceğini anladığında söylemlerini tehdide dönüştürdü. Şeybanî Han ise sadece İran ülkesiyle yetinmeyeceğini amacının Mekke'ye kadar uzanmak olduğunu daha ikinci mektubunda dile getirmişti. Şah İsmail çok hırslı ve henüz mağlubiyeti tatmamış bir Han ile karşı karşıya idi. Bu nedenle adımlarını hep daha temkinli atıyordu. Şeybanî Han ise şu ana kadarki başarılarından aldığı özgüvenle daha dikkatsizdi. Karşılıklı uyarılar, tehditler ve kışkırtıcı sözlerin ardından Merv'deki buluşma kaçınılmaz oldu. Netice itibariyle Şeybanî Han'ın aceleciliği ve tedbirsizliği Şah İsmail'in zafere ulaşmasını kolaylaştırdı.

Sultanların birbirlerine yazdıkları mektuplar tarafları karşı karşıya getirmek düşüncesiyle ağır sözler içerdiği gibi devletlerin resmi mezheplerini alenen ifade etmeleri noktasında da büyük öneme haizdir. Nitekim daha ilk söylemlerde dile getirilen mezhep

⁴¹ Herevî, *Fütühât-ı Şâhî*, s. 341; Yukarıdakinden farklı olarak Ahsenü't-Tevârih'te Şah'ın yanında bulunan emirler arasında Emir Necm Sani, Bayram Bey Karamanlu, Çayan Sultan Ustaclu, Div Sultan Rumlu, Hüseyin Bey Lala, Abdal Bey Dede ve Badıncan Sultan Rumlu'nun da adları zikredilmektedir. Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, C. II, s. 1052; Kaynaklarda iki tarafın da asker sayıları hakkında tam bir ifade yoktur. Ancak *Fütühât-ı Şâhî*'de Özbek askerlerinin Kızılbaş ordusuna nazaran sayıca üstün olduğu belirtilir. Herevî, *Fütühât-ı Şâhî*, s. 344.

⁴² Şeybanî Han'ın kaçarken yanında 500 kadar asker olduğunu açıklayan sadece Handemir'dir. Handemir, *Târîh-i Habibü's-Seyr*, s. 512-513; İsfahanî, *Holdeberrîn*, s. 195-196; Herevî, *Futuhât-ı Şâhî*, s. 344-346; Hüseyini, *Elçi-i Nizâm Şâh*, s. 52-53; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, C. II, s. 1052-1053. Şah, Şeybanî Han'ın başının kesilmesini emretmiştir. Sonrasında kafatası derisi içerisine saman doldurulmuş ve Osmanlı padişahı Bayezid'e gönderilmiştir. Şah'ın emriyle onun kafatasından da altın kaplama bir şarap kadehi yaptırılmış ve şarap meclislerinde kullanılmıştır. İsfahanî, *Holdeberrîn*, s. 196; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, C. II, s. 1053-1054; Şeybanî Han'ın ölüm tarihi tam olarak 26 Şaban 916/28 Kasım 1510'dur. Şirazi, *Tekmiletü'l-Ahbâr*, s. 160.

⁴³ Hüseyini, *Elçi-i Nizâm Şâh*, s. 53; İsfahanî, *Holdeberrîn*, s. 196; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, C. II, s. 1054.

⁴⁴ İsfahanî, *Holdeberrîn*, s. 197; Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, C. II, s. 1054.

farklılığı aslında bu iki Müslüman devleti düşman gösterebilmenin ve bu rekabeti İslam alemine açıklayabilmenin bir şekliydi. Ancak siyasi rekabet, mezhep farklılığındaki açmazları öyle besledi ki bu iki toplumun uzun yıllar bir araya gelmesine, aynı safta yer almasına mani oldu. 19. yüzyılda ise Rusya'ya karşı tek başına mücadele veren Asyalı Müslüman devletler olarak karşımıza çıktılar.

KAYNAKÇA

Mehmed Alpargu, *Onaltıncı Yüzyılda Türk Dünyası-1 Özbek ve Kazak Hanlıkları*, Ankara 1994.

Abdi Bey Şirazî, *Tekmiletü'l-Ahbâr (Târîh-i Sûfiye ez Ağâz tâ 978 Hicrî/Kamerî)*, hzl. Abdul Hüseyin Nevaî, Neşr-i Ney, Tahran, 1369.

Ahmed Gaffari Kazvinî, *Târîh-i Cihân Ârâ*, İntişarat-ı Hafız, Tahran.

A. Zeki Velidi Togan, *Bugünkü Türkili Türkistan ve Yakın Tarihi*, Enderun yay., İstanbul 1981.

Ali Ekber Vilayetî, *Tarih-i Revâbit-ı Harici İnan der Ahd-ı Şah İsmail Safevî*, İntişarat-ı Vezaret-i Umur-ı Harice, Tahran 1375.

Anonim, *Âlem Ârâ-yı Safevî*, hzl. Yadullah Şükri, İntişarat-ı İtla'at, Tahran 1363.

Budak Münşi Kazvinî, *Cevâhirü'l-Ahbâr*, hzl. Muhsin Behram Nejad, İntişarat-ı Miras-ı Mektub, Tahran 1378.

Emir Sadreddin İbrahim Emîni Herevî, *Fütûhât-ı Şâhî, Tarih-i Safevî Tâ Ağaz Tâ Sal-ı 920 Hicrî/Kamerî*, hzl. Muhamed Rıza Nasırı, İntişarat-ı Encümen-i Asar ve Mefahir-i Ferhengi, Tahran 1383.

Gıyaseddin b. Hamidüddinü'l-Hüseynî Handemir, *Târîh-i Habîbü's-Seyr Fî Ahbârı Efrâd-ı Beşer*, C.IV, hzl. Celaleddin Hümaî, İntişârât-ı Hayyam, Tahran 1380.

Hasan Bey Rumlu, *Ahsenü't-Tevârih*, Yay. Haz: Abdul Hüseyin Nevaî, C. II, İntişarat-ı Esatir, Tahran 1384.

Hurşad bin Kubad el-Hüseynî, *Târîh-i Elçi-i Nizâm Şâh (Tarih-i Safevîye ez Ağaz ta sal 972 Hicrî/Kamerî)*, hzl. Mehmed Rıza Nasırı yay., İntişarat-ı Encümen-i Asar ve Mefahir-i Ferhengî, 1379.

Kadı Ahmed bin Şerafeddin el Hüseyin el Hüseyinî Kummî, *Hulâsatü't-Tevârih*, C. I, hzl. İhsan İsrakî, İntişârât-ı Danişgâh-ı Tehran, Tahran 1383.

Menuçehr Parsadust, *Şah İsmail-i Evvel Padişahi ba Eserha-yı dirpay der İnan ve İrani*, İntişarat-ı Sehami, Tahran 1381.

Muhammed Yusuf Vale-i İsfahanî, *Holdeberrîn, (İnan der devre-yi Safevîye)*, hzl. Mir Haşim Muhaddis, Movkufat neşriyat, Tahran, 1372.

S.G. Klyashorny-T.İ. Sultanov, *Kazakistan Türkün Üç Bin Yılı*, çev. Ahsen Batur, Selenge yay., İstanbul 2003.

Şah İsmail Safevî Mecmû'a-yı Esnâd ve Mekâtibât-ı Târîhî Hemrâh Bâ Yâddâştâ-yı Tafsilî, hzl. Abdul Hüseyin Nevaî, İntişarat-ı Erguvan, Tahran, 1368.

Şeref Han, *Şerefnâme Osmanlı-İnan Tarihi*, çev. Mehmet Emin Bozarıslan, Ant yay., İstanbul 1971.

Tufan Gündüz, *Seyyahların Gözüyle Sultanlar ve Savaşlar Giovanni Maria Angiolello, Venedikli Bir Tüccar ve Vincenzo D'Alessandri'nin Seyahatnameleri*, İstanbul 2007.

V. Minorsky, *Tadhkirat al-Muluk A Manual of Safevîd Administration*, University of Cambridge press, İngiltere 1980.